

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 103

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTÉ DE PEDAGOGIE

Livre Pedagogie

Tome 103

ЕВРОПЕЙСКИ ИНИЦИАТИВИ В ОБРАЗОВАНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИ И БЪЛГАРСКИЯТ ОПИТ

ВАНЯ БОЖИЛОВА

Vanya Bozhilova. EUROPEAN INITIATIVES IN THE ADULT EDUCATION AND THE BULGARIAN EXPERIENCE

The study presents and analyses adult education and training in the context of life long learning, the role of European structures and organizations in the implementation of concrete initiatives and their application on a national level.

От началото на 90-те години на ХХ в. Европейската комисия, ЮНЕСКО, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и други международни организации започват да разработват активно концептуалната идея за учене през целия живот и реализират редица инициативи за нейното осъществяване на практика.

В резултат на тази дейност се появяват официални документи като Бялата книга на Европейската комисия „Да преподаваме и учим – към обществото на познанието“, докладът на международната комисия за образованието на ХХI в. пред ЮНЕСКО „Образованието – скритото съкровище“ и др. Целта на тези документи и инициативи е да насърчи реформирането на образователните системи в Европа с оглед привеждане на националните образователни системи в съответствие с динамично променящите се обществено-икономически условия и изисквания на европейско ниво.

Ученето през целия живот става все по-популярно и в нашата страна. Няколко последователни години у нас се провеждат „Дни на учене през целия живот“. Разработени са и два национални доклада за приноса на България в отговор на приетия през 2000 г. Меморандум за учене през целия живот.

Динамиката в развитието на инициативи в образованието на възрастни на европейско ниво дава своето отражение върху развитието на теоретичните концепции и практически решения на национално ниво.

Целта на настоящата студия е да представи и анализира образованието на възрастните в контекста на ученето през целия живот, ролята на европейските структури и организации в осъществяването на конкретни инициативи на международно ниво и тяхното приложение на национално ниво.

ОБРАЗОВАНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИ В КОНТЕКСТА НА УЧЕНЕТО ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

През последните десет години на ХХ в. в образованието на възрастни в Европа се очертават три основни тенденции, които доминират неговото развитие:

- засилване на ролята и разширяването обхвата на образованието на възрастни;
- разширяване на партньорството и засилване на взаимодействието между институциите за успешно решаване на проблемите, свързано с образованието на възрастните;
- постепенно разширяване и обвързване на основното и средното образование (базисно образование) с образованието на възрастните и вписването им в концепцията за учене през целия живот [13, с. 35].

Посочените тенденции са в пряка зависимост от предизвикателствата, които стоят пред развитието на европейската общност:

- ✓ икономически предизвикателства – развитие на конкуренцията, глобализацията, развитие на икономика, базирана на знанието, гъвкавост на пазара на труда;
- ✓ социални предизвикателства – демографското развитие, все по-голямата социална диференциация в обществото (между бедни и богати; грамотни и неграмотни) и потребностите от социално включване;
- ✓ политически предизвикателства – разширяване на границите на Европейския съюз и присъединяването на нови страни-членки.

През последните години на европейско равнище бяха приети редица значими документи, които признават и утвърждават ключова, централна роля на образованието и обучението за посрещане на посочените предизвикателства. Такива документи са:

- Меморандум за учене през целия живот (2000)
- Лисабонска стратегия (март 2000)
- Решения на Европейския съвет в Барселона (март 2002)
- Болонска декларация (юни 1999)
- съобщение на Европейската комисия – „Ученето на възрастните – никога не е късно да се учи“ (2006)
- съобщение на Европейската комисия – „Винаги е подходящо да се учи“ (2007) и др.

1996 г. е обявена от Европейската комисията за Европейска година на ученето през целия живот, а в края на 2000-та година е публикуван и нейният специален меморандум. С него в цяла Европа започва процес на консултации, който помага да се изработят съгласувани стратегии и практически мерки, за да се набележат мерки за превръщане на концепцията за учене през целия живот в реалност.

В основата на Меморандума са залегнали шест ключови послания за:

1. Нови основни умения за всички: придобиване и подновяване на уменията, необходими за активно участие в обществото на знанието. Това изисква гарантиране на общ и постоянен достъп до ученето. Особено важни са работата с информационни технологии, чуждите езици, технологичната култура, предприемаческият дух и социалните умения.
2. Засилено инвестиране в човешки ресурси.
3. Нововъведения в преподаването и ученето: разработване на ефективни методи на преподаване и учене и внедряването им в процесите на непрекъснатото и широкообхватното образование.
4. Оценяване на познанията – значително подобряване на начините за разбиране и оценяване на участието в образователния процес и на резултатите от него – особено в неформалното и информалното образование.
5. Преосмисляне на консултантските функции (информация и ориентиране) – осигуряване на лесен достъп до висококачествена информация и консултации относно възможностите за образование и обучение на всички възрастови групи.
6. „Да доведем образованието по-близо до дома“: да се създадат възможности за непрекъснато обучение възможно по-близо до дома на обучаващите се. Имайки предвид, че „хората са най-ценният актив на Европа и трябва да бъдат главната прицелна точка на политиката на Европейския съюз“, можем кажем, че преди всичко системите за образование и квалификация трябва да се приспособят към новите изисквания на действителността в XXI в. и към това, че „осъществяването на непрекъснатото образование е най-важната политика за

развитие на активно гражданско съзнание, социално единство и повишаване на заетостта“ [41].

Ключовата роля на образованието за развитието на човешките ресурси в Европейския съюз се разглежда като основна област за целенасочени въздействия и в **Лисабонската стратегия**. В нея се акцентира върху три основни цели – превръщането на Европа в привлекателно място за работа и бизнес; стимулиране на знанието и иновациите, които са основна движеща сила на икономическия растеж в Европа; изграждане на икономическа политика, която позволява на бизнеса да създава повече и по-добри работни места [по: 12].

През 2001 г., в изпълнение на Лисабонската стратегия, Европейският съвет за образование (съставен от министрите на образованието на държавите-членки на ЕС) приема за първи път общи цели, които трябва да бъдат постигнати до 2010 г. от образователните системи в европейските страни. Една година по-късно Европейският съвет за образование и Европейската комисия приемат 10-годишна работна програма, според която образователните системи трябва да се усъвършенстват в следните насоки: обучението на преподавателите; основни умения; използване на информационни и комуникационни технологии в обучението; ефективност на инвестициите в образованието; езиково обучение; професионално ориентиране и продължаващо обучение; гъвкавост на системите, която да позволява достъп на всички европейци до образование, мобилност, гражданско образование и др. [по: пак там, 12].

Приетите общи цели и програма се превръщат в нова стратегическа рамка на сътрудничеството в областта на образованието между държавите-членки на ЕС.

Три са основните цели, приети от министрите на образованието в полза на гражданите на Европейския съюз, които трябва да бъдат достигнати до 2010:

- Повишаване на качеството и ефективността на образователните системи в държавите – членки на Европейския съюз.
- Осигуряване на достъп на всички граждани на Европейския съюз до образование и обучение.
- Отваряне на образователната към другите световни системи – икономическата, екологичната, културната и др.

Набелязани са също така и 13 специфични цели за различните видове и нива на образование в образователни институции, в допълнителни квалификационни форми, които да превърнат ученето през целия живот в реалност, която ще доведе до икономическо развитие, защото, постоянно усвоявайки нови умения, хората ще са конкурентни на пазара на труда [по: пак там, 32].

Целите на Лисабонската стратегия са напълно в контекста на идеите и концепцията на Международната комисия за образование на XXI в., че „об-

разованието трябва да допринася за цялостното развитие на личността – за развитието на интелекта и физиката, на интелигентността, емоционалността, естетическото чувство, личната отговорност и духовните ценности. Всички човешки същества трябва да имат възможност да развиват своята независимост, критично мислене и да формират своя собствена преценка, така че да бъдат в състояние да определят поведението си в различни житейски ситуации и обстоятелства“ [4, с. 13].

Така чрез образованието съвременната цивилизация ще се превърне в „цивилизация на знанието“ [пак там], в която чрез качествено обучение ще се изграждат основните умения, необходими за бъдещето, така че хората „да не бъдат погълнати от лавината от бързопреходна информация, нахлуваща все повече в обществената и в личната сфера на живота“ [пак там], а да се формират като пълноценни личности и граждани на света.

Фокусът на вниманието към ключовата роля на образованието е водещ и в **решенията на Европейския съвет от Барселона**. Той поставя като приоритетни цели: повишаване на уменията и мобилността на гражданите на европейско ниво; изграждане на конкурентна икономика, базирана на знанието и развитие на изследователските технологии, което ще превърне Европейския съюз в „гарант за световното качество“.

Вниманието към образованието като ключов фактор за развитието на обществото е насочено по-конкретно към: повишаване на качеството на образователните програми, по-широк достъп до образование и обучение за различни групи от хора и „отварянето“ му към света, превръщането му в инструмент за успешна личностна, социална и професионална реализация.

Това може да бъде постигнато чрез:

- изграждане на процедури и инструменти за признаване на дипломи-те и квалификациите на европейско ниво;
- подобряване на т.нар. базисни умения (част от ключовите компетенции) – владенето на поне два чужди езика и компютърна грамотност);
- изграждане и подобряване на възможностите за комуникация чрез интернет – мрежата;
- осъзнаване на европейското измерение на образованието [по: 43].

Специфичен поглед към ролята на образованието на европейско равнище дава **Болонската декларация**. Тя подчертава значението на образованието и образователното сътрудничество за развитието на устойчиви, мирни и демократични общества и ключовата роля на университетите за изграждането на европейското пространство за висше образование чрез:

- √ „осигуряване на качествено висше образование;
- √ насърчаване на мобилността на преподаватели и студенти;
- √ партньорство и активно участие, ясна ангажираност на институциите

за висше образование с необходимите реформи в учебните програми и въвеждането на интерактивни методи за обучение и преподаване“ [2, с. 102].

Постигането на тези цели е възможно само ако „Европа на познанието се възприема като фактор за човешкото и социално развитие и като необходим елемент за засилване и обогатяване на европейското самосъзнание“ [24].

През последните 5 години (след 2005 г.) вниманието на институциите и организациите на европейско ниво се насочва от по-общото възприемане на ключовата роля на образованието и обучението за развитието на устойчиви демократични общества и Европейско образователно пространство като цяло, към дефиниране на специфичната роля на образованието на възрастните в контекста на ученето през целия живот. През 2006 г. е публикувано съобщение на Европейската комисия – **„Ученето на възрастните – никога не е късно да се учи“** (2006), а една година по-късно – съобщението **„Винаги е подходящо да се учи“** (2007). И двата документа стоят в основата на приемането на План за действие за образование на възрастните. „В Плана е очертан икономическия, демографски, образователен и социален контекст на развитие на образованието на възрастни и са посочени пет ключови послания за образованието на възрастни за анализ на реформите в образованието на възрастни на национално ниво, подобряване на качеството на предлаганите образователни услуги, създаване на възможности за постигане на по-висока квалификация, валидиране (признаване) на умения и компетенции и по-голяма прозрачност при оценяването на сектора. Представени са и конкретните цели, които трябва да бъдат постигнати:

- по-голяма достъпност на обучението за възрастни;
- осигуряване и гарантиране на качеството на обучението;
- признаване (валидиране) на придобитите чрез неформално и информално учене знания и умения;
- мониторинг на качеството;
- привличане на инвестиции“ [1, 153–154].

Обвързването на политическите със социалните, икономическите и културните цели и задачи в областта на образованието на възрастните в началото на XXI в. е предшествано от развитие на идеята за необходимостта от образование на възрастните и от изграждане на системи за образование на възрастни като част от образователните системи на европейските държави.

През XIX и особено през XX в. в резултат на бурен научно-технически прогрес остро се поставя въпросът за обучението на възрастни¹ – хора навършили пълнолетие, които:

¹ Възрастен е човек навършил пълнолетие (за България – 18 години). Има ситуации, при които в програми за обучение на възрастни се включват 16 годишни младежи, когато са отпаднали от системата на средното образование и не могат или не искат да се върнат в нея.

- са нискоквалифицирани и искат да повишават своята квалификация;
- имат знания, умения и компетентности, които не отговарят на изискванията на пазара на труда и работното им място;
- са неграмотни и попадат в групата на хора в неравностойно положение на пазара на труда, поради липсата на каквато и да е квалификация;
- са активни граждани, които искат непрекъснато да се усъвършенстват като личности – в професионален и общосоциален план.

При развитието на новите технологии и постоянно променящите се фактори на пазара на труда хората вече не могат да разчитат единствено на годините, прекарани в училище и/или в академичните структури, ако искат да са конкурентни и адекватни на икономическите и социалните реалности около себе си. Те се нуждаят от нови, адекватни на съвременното развитие знания и най-вече от усвояване на нови практически, социални и комуникативни умения, които ще им помогнат да бъдат по-конкурентоспособни и да осъзнаят възможностите за изграждане и развитие на личната им кариера.

Въпросите, свързани с развитието на личността, заемат водещо място във всички обществени и природни науки, занимаващи се с човека. Изследвайки човешката същност, Л. Стивънсън си задава следните въпроси: „Кое съставлява човешкото ядро, ореолът и блясъкът на човека като най-висше същество на земята? Кой са изворите на онези първични струи, откъдето се набира потокът на най-висшите човешки помисли и стремежи? В тях ли се заключава основата на човешката същност? „Какво е човекът?“ [21, с. 9]. Според него това са едни от най-важните въпроси за човека, защото много други неща зависят от нашата представа за човешката природа. „Значението и целта на човешкия живот, какво трябва да правим и какво се надяваме да постигнем – всичко това се влияе основно от онова, което мислим за „действителната“ или „истинската“ същност на човека“ [пак там].

Образованието винаги е определяно като базисно условие за човешкото развитие. Образованият човек има по-голям потенциал да се справи и намери подходящи решения в ситуации, които го карат да се чувства несигурен – при безработица, заболяване, инвалидизиране, пенсиониране, намаляване на работоспособността, социална нищета и др. Той е уверен в себе си, познава своите таланти, дарования и способности и осъзнава потребността от тяхното развитие, както и разгръщане на творческия си потенциал при реализирането на креативни решения. Образованият човек е активен както в създаването на блага, така и в собственото си развитие като личност и професионалист чрез повишаване на качеството на знанията и уменията, които има, и активно участва в живота на обществото като гражданин.

Съвременното общество е общество на знанията и информацията, чиято експанзия поставя предизвикателството за „развитие на човешкия фактор“, което се опира на четири основни стълба:

- „учене, свързано със знанието и разбирането;
- учене, свързано с конкретната дейност;
- учене, насочено към формиране на умения за пълноценно съжителство и разбирателство с другите;
- учене за оцеляване и персонално развитие“ [по: 3, с. 21].

Осъзнаването на потребността да се развива до края на живота си и на механизмите, чрез които това може да бъде постигнато, е в основата на **концепцията за учене през целия живот** (Life Long Learning). Ученето през целия живот може да се дефинира като „всяка учебна дейност, предприета през целия живот с цел повишаване на знанията, уменията и способностите в лична, гражданска и социална перспектива и/или в перспектива, свързана с наемане на работа“ [9, с. 7].

Според Патрисия Крос „ученето през целия живот означава саморъководено израстване. То означава разбиране на самия себе си и света“, „придобиване на нови умения и сили“, „инвестиране в самия себе си“, „радостта от откриването как нещо наистина работи, удоволствието да създаваш нещо – сам или с другите“ [цит. по: 3, с. 53].

Ученето през целия живот трябва да бъде достъпно за всички граждани, независимо че неговото съдържание, начинът и мястото на реализацията му могат да бъдат различни в зависимост от различните категории учащи. Ученето през целия живот включва и дейности за актуализиране на основни умения („втори шанс“), за придобиване на нови професионални възможности, както и за осигуряване на възможности за учене на вече напреднали в дадена област. Разглеждано като всеобхватна концепция за непрекъснато повишаване на знанията, уменията, компетентностите и способностите на личността да бъде пълноценен човек, професионалист и гражданин на обществото, то включва в себе си възможностите за:

- √ получаване на базово образование;
- √ надграждане на придобитата степен на образование и/или квалификация;
- √ преквалификация в друга професионална област;
- √ допълнителни учебни дейности без право за придобиване на степен на образование и/или квалификация;
- √ самостоятелно учене.

Следователно ученето през целия живот включва всички образователни и учебни дейности, предприети от човека от неговото раждане до края на неговия живот, участието му както в системата на училищното образование, така и в образованието на възрастни.

Образованието на възрастни се третира като съставен елемент на образователната система, наред с училищното и с университетското образование.

То се използва като легитимно понятие в документите на Европейската комисия, директорат „Образование и култура“, но и в други документи, отнасящи се до пригодността и потребността от квалификация на хората за активно действие на пазара на труда. Например в Европейската стратегия по заетостта (1997) образованието на възрастни се разглежда като условие за развитие на човешките ресурси, ограничаване на безработицата, социална интеграция, осигуряване на равни шансове в рамките на ученето през целия живот [по: 5].

Появата и развитието на системи за образование на възрастни в повечето европейски страни се свързва с началото на XIX в. Историята на образованието на възрастни във всяка европейска държава е тясно свързана с конкретен исторически, политически и социален контекст.

Сред страните, които имат водеща роля в изграждането на съвременната картина на образованието в Европа и първите системи за образование на възрастни, ключова роля имат Великобритания, Германия и Дания.

Във Великобритания и Германия образованието на възрастни се свързва с идеята за повишаване на достъпа до висше образование на представителите на различните класи, и по-конкретно за фермерите и работниците. Докато в Германия се изграждат т.нар. клубове за четящи, във Великобритания акцентът е поставен върху ролята на университетите, индивидуалното личностно развитие и християнските ценности [по: 39, с. 4].

„За начален етап на английската образователна система за възрастни се приема появата в края на XVIII век на неделни религиозни общини, общества за ограмотяване на възрастни, както и първите училища за възрастни и техническите институти. През XX век възниква остра нужда от масово ограмотяване на работещите в манифактурното производство“ [14, с. 9]. През 1873 г. Дж. Стюарт основава „Университетска екстенция“ към Кеймбриджския университет, която е специализирана за възрастни. По-късно такива „разширени отдели“ се откриват и към останалите университети [пак там].

Според речника на Лаутън и Гордън образованието на възрастните включва „курсове с неформален характер за възрастни с по-широк кръг интереси; обикновено се провеждат в институции, различни от колежите и университетите, посещавани от завършили училища. Те варират от занимания за свободното време до квалификации на ниво висше образование“ [цит. по: 3, с. 46].

В Дания в края на XVIII и началото на XIX в. с ентузиазма и борбеността на пастор Николай Гредерик Северин Грюдвиг се изграждат т.нар. висши народни училища. Тяхната цел е била да подготвят младите възрастни от селските райони за професионална дейност, тъй като те не са имали достъп до организирани форми на образование. Висшите народни училища се разпространяват масово в Дания и другите северноевропейски страни чрез

т.нар. работническо движение, фермерско движение. То изиграва значима роля в развитието на образованието на възрастни [по: 39, с. 4].

В другите европейски държави понятието „образование на възрастни“ се е появило и изпълнило със съдържание по различно време. Например в Норвегия понятието възниква през 60-те години на XIX в., когато се разработват официални документи, свързани с образованието на възрастни. То се превръща в термин на законодателството през 1976 г., когато излиза Закон за образованието на възрастните. Образованието на възрастни се определя като учене за възрастни над 16 години, провеждано по определените от закона правила и разпоредби, финансирано в голяма степен от държавата и/или общините и организирано от асоциациите за образование на възрастни, училищата и други публични образователни институции и институции, свързани с пазара на труда.

Образователните програми за възрастни, организирани от държавни и частни образователни институции (например училища и университети), са се предлагали успоредно с програмите за деца или студенти [по: 22].

В Австрия през 1973 г. е приет Закон за образование на възрастни, което прави системата за образование на възрастни трети стълб на образователната система, редом с училищното и университетското образование.

От европейска перспектива образованието за възрастни е тясно свързано не само с потребностите на регионалното и местното развитие, потребностите на отделния човек, но също така и със съвременното икономическо развитие, развитие на пазара на труда и потребностите от професионално подготвена работна ръка. С развитието на европейския вътрешен пазар европейското измерение на образованието на възрастни придобива все по-голямо значение. То се разглежда в контекста на ученето през целия живот с оглед решаване на въпросите на заетостта и конкурентността на европейската икономика.

През 2003 г. в нашата страна е проведено изследване² относно развитието на политиката и стратегията за учене през целия живот и действащи програми в областта на образованието на възрастните. На базата на това проучване се посочва, че отделни елементи на образованието на възрастни в контекста на ученето през целия живот се съдържат в Националния план по заетостта, в стратегии за развитие на човешките ресурси, в проекти по ФАР или други проекти на неправителствени организации.

На практика образованието и обучението за възрастни се реализира като:

² Изследването е проведено с помощта на Европейската фондация за обучение. Българският доклад е изготвен през март 2004 г. (“Progress report on the follow-up to the 2002 Council resolution, Bulgaria”.)

- учебни програми и дейности, насочени към формиране на базисни знания като четене и писане (ограмотяване);
- учебни програми и дейности за професионално образование и обучение и придобиване на професионална квалификация;
- учебни програми и дейности за придобиване на допълнителни (надграждащи) знания и умения, свързани с развитието на съвременните технологии и променящите се изисквания на работното място за успешната професионалната реализация на човека;
- компенсаторни учебни програми и дейности – т.нар. втори шанс обучение, което осигурява допълнителни възможности за придобиване на знания и умения в дадена област;
- учебни програми и дейности за придобиване на ключови компетентности, свързани със съвременното развитие на обществото – компютърна грамотност, владееене на чужди езици и др.
- учебни програми и дейности, значими за социо-културното развитие на човека – програми и дейности в областта на гражданското образование, потребителското образование, образованието по правата на човека и детето, образованието за личностно развитие и др.

В повечето от европейските страни има изградени или са в процес на изграждане системи за образование на възрастни. Без да се спираме на различните гледни точки на разбирането за образователна система, приемаме, че за да бъде ефективна, системата за образование на възрастни трябва да включва:

1) законодателство в областта на образованието на възрастните и законодателни инициативи (подзаконови нормативни актове) за осъществяване на заложените в закона цели, принципи, норми, механизми (регулатори) – правилници, наредби, указания;

2) държавни (правителствени) институции и/или дирекции към държавните институции, отговарящи за политиката за образование на възрастни на национално, регионално и местно (общинско) равнище;

3) държавни институции – министерства, агенции, департаменти и звена, които осъществяват мониторинг и контрол върху дейността на доставчиците на образователни услуги и оценяват качеството на предлаганите услуги;

4) институти за развитие на научноизследователската и проучвателска дейност в областта на образованието на възрастни;

5) консултативни звена, които оказват подкрепа, супервизия и съдействие в търсенето и реализирането на образователни дейности с възрастни учащи;

6) организации и институции, които предлагат образователни програми и дейности за възрастни учащи – държавни и неправителствени организа-

ции (доставчици на образователни услуги). Те могат да бъдат публични или частни организации, фирмени организации, организации, свързани с църквата, със синдикатите и др.

По надолу са представени два примера на европейски страни, в които има системи за образование на възрастни.

Система за образование на възрастни в Дания

Дания се отличава с изградени традиции в ученето през целия живот за възрастни – от развитие на дейности за либералното (народно) образование до дейности за придобиване на обща квалификация както в сферата на професионално ориентираното образование на възрастни, така и в базисното образование, по-нататъшното и продължаващото образование и обучение.

През 2000 г. датският парламент приема поредица от закони, които обвързват голямото разнообразие от образователни програми за продължаващо и по-нататъшно образование и обучение в единна, съгласувана, последователна и ясна система за образование на възрастни. Сред целите на тази система е осигуряването на подходящо образование и продължаващо обучение, достъпно за всички възрастни на всички нива, от нискоквалифицираните до тези, които имат университетско образование. Системата предлага и възможности за „образование на втория шанс“ за възрастни, завършили само задължително образование или които нямат диплома за образование или завършена образователна степен. Тя се фокусира върху компетентностите и има за цел да изгради механизми за формално признаване на знанията и квалификациите, които възрастните са придобили, независимо дали това ще стане на работното място или чрез участие във формални образователни/учебни програми. Специално внимание се отделя на подобряване на образователните възможности и учебните способности за хора с най-ниска степен на образование.

Продължителността на програмите за образование на възрастни варира от кратки, няколко дневни курсове до дългосрочни програми, осъществявани на части в продължение на няколко години.

Системата за образование на възрастни в Дания включва следните институции и образователни програми:

- ***Институции за подготвително образование на възрастни (Preparatory adult education)***

Те са отворени за всички граждани над 18 години, които желаят да подобрят общите си умения (базова грамотност – четене и смятане), така че да останат или да се включат в пазара на труда, да предприемат по-нататъшно образование и обучение и да участват като активни граждани в демокра-

тичното общество. Обучението в тези програми е организирано така, че да е съобразено с ежедневиия живот на участниците – много от дейностите се провеждат на работното място, както и в образователните институции.

- **Общо образование за възрастни (General adult education)**

Общото образование за възрастни се осъществява на две равнища:

1) независими самостоятелни курсове по отделни дисциплини за възрастни на долната степен на средно образование, които подготвят учащите за оценяването, което се извършва на училищно ниво; учебните програми и изпитите са адаптирани към опита и интересите на възрастните, но нивото на квалификация се придобива паралелно със средното образование в традиционната образователна система и резултатите от изпитните процедури осигуряват същите права на достъп до горната степен на средното образование както при учениците;

2) самостоятелни курсове по отделни дисциплини, които позволяват да се положат изпити за достъп до образователни програми във висши учебни заведения.

Курсовете за общо образование на възрастни се предлагат от Центрове за образование на възрастни на регионално равнище.

- **Базисно (основно) образование на възрастни (Basic adult education)**

Чрез него по нов начин се организират съществуващите професионално ориентирани образователни програми за възрастни на ниво втора степен на средното образование.

Възрастни, които получават такова образование, преминават през същите финални изпити като учениците, включени в програми за професионално обучение. Програмите за възрастни са по-гъвкави и тяхното съдържание зависи от опита и практическата работа на отделния учащ, както и от квалификацията му, придобити чрез участие в различни курсове и др.

Включването в програмата за базисно образование изисква да се оценяват компетенциите на учащите. Програмата предлага възможности за възрастни с ниско ниво на образование да се включат в продължаващо професионално обучение, както и на възрастни, участвали в дейности за неформално учене (натрупали професионален опит), да получат признаване на компетенциите им чрез полагане на изпити във програми за формално образование..

- **Продължаващо професионално образование (образование за пазара на труда) (Continuing vocational education)**

То има централна роля в националната политика за учене през целия живот. Насочено е към подкрепа, подобряване и развитие на квалификациите на работещите. Реализира се чрез краткосрочни и дългосрочни програми за обучение на работещи, но също така и на безработни, които нямат необ-

ходимите умения за работа и/или техните умения трябва да бъдат доразвити (осъвременени). Повечето курсове за продължаващо професионално обучение дават право на възрастните за трансфер на кредити в системата за професионално образование и обучение. Това е възможност за организиране и предлагане на краткосрочни учебни програми за възрастни.

- ***По-високи нива на системата за образование на възрастни (Advanced levels in the adult education system)***

1) образование за възрастни, съответстващо на краткия цикъл на висше образование в традиционната система за висше образование;

2) програми за получаване на диплома – съответстват на средния цикъл на висше образование;

3) магистърски програми – съответстват на дългия цикъл на висше образование.

Повечето програми са на модулен принцип, предлагат обучение с частична учебна заетост (вариант на задочно обучение) и са с продължителност 2 години, което се равнява на една година обучение с пълна заетост (редовно обучение). За включване в тези програми се изисква: наличие на подходяща квалификация и най-малко 2 години професионален опит. Учебното съдържание и методите на обучение се базират на жизнения и професионален опит на учащите, включително и на професионалния опит, придобит по време на обучението в програми за по-нататъшно образование.

- ***Либерално (народно) образование на възрастни (Liberal adult education)***

То се реализира в т.нар. народни висши училища и целта му е да осигури общо образование, в контекста на датската традиция за „грамотно общо осветляване“, насочено към разбиране и осъзнаване на живота. Обучението води до придобиване на общи умения, но курсовете не завършват с изпити. Част от концепцията предполага учащите да живеят заедно в общежития към училището, където съвместно си приготвят храна, почистват или извършват други битови дейности [27].

Ето и един пример на система за образование на възрастни, която по основните си характеристики се доближава до ситуацията в нашата страна.

Система за образование на възрастни в Словакия

До 2002 г. в Словакия образованието на възрастни и различните образователните инициативи се регулират с действащите в страната закони:

- Закон за системата на началните и средните училища, който позволява образование на възрастни в начални и средни училища.
- Закон за висшето образование, който регламентира възможности на

гражданите за учене през целия живот в институциите за придобиване на висше образование.

- Закон за заетостта, подкрепящ повторното включване на безработни лица в програми за образование и обучение на възрастни. Осигурява се възможност за по-нататъшно образование на всеки гражданин независимо от неговата възраст. Частично е засегнат въпросът за „обучението за втори шанс“ за придобиване на образователно ниво, но не са очертани връзките на това обучение с останалите възможности за образование и обучение.
- Кодекс на труда, който съдържа някои условия за образованието на възрастни.
- Специфично законодателство, свързано с подготовката и образованието на хората, за придобиване на професионални или майсторски умения.

През 2002 г. в Словакия е приет Закон за по-нататъшното образование, който регламентира акредитацията на по-нататъшното образование. Към Министерството на образованието е създадена Акредитационна комисия, която разработва условията и процеса на акредитиране, контролира издаването на сертификати и оценява тяхната валидност и издава документи за образование на базата на получена акредитация. Създаването на този закон и Комисията произтича от потребността за задължително акредитиране на образователните програми за работещи, които обаче се реализират само на равнище средно образование. Не се осигуряват възможности за получаване на висше образование в институции за по-нататъшно образование.

Акредитационната комисия отговаря и за акредитацията на програми и курсове в различни сфери – образователна, професионална, занаятчийска и др.

По-нататъшно образование се предлага от държавни и недържавни институции – училища, други образователни институции, които осигуряват формално образование и образователни институции за надграждане на образователното ниво (институции за формално и неформално образование)³. Курсове се организират и от частни компании с цел повишаване знанията на учащите в интересни за тях области. Образователните институции могат да предлагат както акредитирани, така и неакредитирани образователни дейности за по-нататъшно образование. Сред образователните институции водеща роля има Словашката академия за образование, която предлага чуждоезикови курсове, компютърни курсове, курсове в областта на мениджмън-

³ Според данни на Инфостат (Статистическо бюро на Словашката република) 25 000 институции предлагат различни образователни програми – акредитирани и неакредитирани [45].

та и правото. По-малко търсени са курсовете за придобиване на професионална квалификация и преквалификация.

В Словакия има добре развито дистанционно обучение, което се осъществява с подкрепата на Европейското училище за кореспондентски курсове, Немското кореспондентско училище, както и от новосъздадени недържавни образователни институции като Градския университет на Братислава. Предлагат се образователни курсове в сферата на езиковото обучение, мениджмънта, предприемачеството и други [45].

У нас, **в България**, е трудно да говорим за изградена система за образование на възрастни. Няма Закон за образование на възрастни. Образованието на възрастни е регламентирано в различни закони и наредби на Министерство на образованието, Министерство на труда и социалната политика, Агенция по заетостта, Национална агенция за професионално образование и обучение, браншови организации, социални партньори. Тези документи засягат проблеми на професионалното обучение, различните форми на квалификация, вътрешнофирменото обучение и други и осигуряват работещи схеми за обучение на възрастни и за добро качество на провежданите дейности.

У нас няма институт за развитие на научноизследователската дейност в областта на образованието на възрастни. Съществен принос за развитие на научните изследвания в образованието на възрастните имат университетите, доколкото ефективната преподавателска работа на университетско ниво предполага и изследователски търсения по важни за сферата теоретико-научни и практико-приложни проблеми. Липсата на ясна визия за научноизследователските цели в образованието на възрастни води до парциалност, разпокъсаност на изследователските програми и конкретизацията им в изследователското поле на съответната наука.

Ролята на консултативни звена, подкрепящи възрастните в избора на образователни институции и програми, се изпълнява от различни по своя статут държавни и неправителствени организации, структури и звена – Кариерни центрове към средните общообразователни училища и професионалните гимназии, Кариерни центрове към висшите училища, Кариерни консултативни центрове към неправителствени организации, Клубове „Работа“ към Дирекции „Бюро по труда“, Центрове за професионално ориентиране и консултиране, Центрове за информация и услуги (към Агенция по заетостта, към Дирекции „Бюро по труда“), Центрове за квалификация и преквалификация и др. По-голямата част от тези звена предлагат помощ за професионално информиране и ориентиране, психологическо подпомагане и кариерно консултиране.

През последните години се наблюдава тенденция на увеличаване на звената, които оказват консултативна помощ и подкрепа на възрастните при

избор на образователна институция и програми за допълнителна квалификация, за повишаване на квалификацията и/или преквалификация както на национално, така и на европейско равнище. Значима роля в това отношение имат Центровете за придобиване на квалификация или преквалификация, Кариерните центрове и не на последно място Националният ресурсен център за професионално ориентиране и Центърът за развитие на човешките ресурси.

У нас има сравнително добре развита система от доставчици на образователни услуги за възрастни. Това в определена степен е показател за достъпността на предлаганите услуги сред различни групи възрастни, но от друга страна, по-голямата част от тях адресират предлаганите услуги към конкретна група – групата на безработните с ниска квалификация или тези с квалификация, неотговаряща на потребностите на пазара на труда и работодателите.

Основни доставчици на образователни услуги за възрастни са както традиционните учебни заведения – училища, университети, колежи, Центрове за професионално обучение на възрастни, така и много институции, предлагащи неформално образование на възрастни – вътрешнофирмени центрове за обучение на възрастни, националният и регионалните центрове за професионално обучение в системата на Българската търговско-промишлена палата, частни фирми и школи, синдикални учебни центрове, неправителствени организации (посредници или изпълнители по програми за обучение на Агенция по заетостта и Министерство на труда и социалната политика и/или инициатори и организатори на курсове по собствена инициатива), читалища, Дирекции „Бюра по труда“.

Съществуват над 500 Центъра за професионално обучение (ЦПО), които предлагат както възможности за преквалификация на безработни, така и курсове за ограмотяване (за неграмотни възрастни, голяма част от които от ромски произход) и за допълнителна квалификация на работещи.

През последните години Министерство на труда и социалната политика предлага и финансира различни образователни програми, които се реализират предимно от неправителствени организации, получили правото да провеждат обучение чрез конкурс.

Сериозна дейност в сферата на образованието на възрастните развиват и представителства на чужди организации за образование на възрастни като ГОПА и Института за международно сътрудничество на Германските народни университети. Сред най-добрите постижения на ГОПА е създаването на три българо-немски центъра за професионално обучение на възрастни, които предлагат курсове в областта на съвременните компютърни технологии, строителството, ремонта и поддръжката на автомобили, ремонта и поддръжката на хидро- и електроинсталации, шивашките услуги, дървооб-

работването и други. Те демонстрират европейско ниво на материалната база и на качеството на обучението [по: 1, с. 154].

Държавната институция, която осъществява мониторинг и контрол върху дейността на доставчиците на образователни услуги и оценява качеството на предлаганите услуги, е Националната агенция за професионално образование и обучение. Самото наименование подсказва, че тя насочва дейността си основно в областта на регламентирането и развитието на професионалното образование и обучение, част от което е професионалното образование и обучение на възрастни. Агенцията работи за „осигуряване и поддържане на качество в професионалното образование и обучение на младежи и възрастни, адекватно на потребностите на пазара на труда и развитието на конкурентоспособността на българската икономика“ [11]. Тя си сътрудничи със социалните партньори във връзка с реализирането на съгласувани политики за развитие на ученето през целия живот, продължаващото професионално обучение и внедряването на успешни европейски практики.

Сред задачите на Агенцията са:

- участие в разработването на политиките в областта на професионалното образование и обучение;
- разширяване на достъпа на безработни и заети лица до професионално обучение;
- осигуряване на публичен достъп до полезна информация, касаеща продължаващото професионално обучение и ученето през целия живот в страната и в Европейския съюз;
- изготвяне на списък на професиите за професионално образование и обучение и държавни образователни изисквания за придобиване на квалификация по тези професии [по: 11].

Агенцията има функцията да лицензира обучаващите институции, прилагайки „Критерии за лицензиране“, които трябва да гарантират качеството на обучението. На национално равнище няма друга държавна структура, която приоритетно да работи в областта на мониторинга и контрола в образованието на възрастни. Често такива функции изпълняват отделни звена в Министерството на образованието, младежта и науката и Министерство на труда и социалната политика.

В обобщение можем да кажем, че европейските държави се намират на различен етап от изграждането на отделните структуроопределящи елементи на една работеща система за образование на възрастни на национално ниво. Пред по-голямата част от тях стои предизвикателството да координират и синхронизират политиката си за образование и обучение на възрастни с европейските изисквания за прозрачност и пренос на квалификациите, въвеждане на възможности за валидиране на знания и умения, придобити по неформален и информален път, увеличаване на възможностите за учене

през целия живот и повишаване на качеството на образователния процес. С цел подпомагане на европейските страни в постигането на тези цели на европейско ниво се реализират конкретни инициативи.

ЕВРОПЕЙСКИ СТРУКТУРИ, ОРГАНИЗАЦИИ И ИНИЦИАТИВИ В ОБЛАСТТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИТЕ

На европейско равнище ключова роля за изграждане на политиката в сферата на образованието, и по-конкретно образованието на възрастните, има **Генералната дирекция „Образование и култура“ към Европейската комисия.**

Работата на Европейската комисия в областта на образованието на възрастни се реализира най-общо чрез инициативи в следните области:

- разработване на **програми**, позволяващи сътрудничеството на европейските страни в различни аспекти на образованието и обучението на възрастните;
- изграждане на **мрежи за сътрудничество, мобилност и обмен;**
- изграждане на бази данни за **ресурсно и информационно обслужване** в образованието и обучението на възрастни.

Чрез **програма „Сократ“** на Европейската общност образованието на възрастни затвърждава позицията си като самостоятелен образователен сектор, със свои права. Тя е предназначена да допринесе за развитието на качествено образование и за създаването на отворена Европейска област за сътрудничество в сферата на образованието.

Програмата се реализира на две фази: първа – от 1995 до 1999 г. и втора – от 2000 до 2006 г. включително. Чрез програмата се създават условия за съвместна работа на образователните институции на европейско ниво и развитие на кадрите, работещи в тази област, с цел разширяване на европейското образователно и културно сътрудничество.

С решение на Европейската комисия от юли 2004 г. се изгражда „следващото поколение програми на Общността в областта на ученето през целия живот. То се основава на опита на програмите Сократ и Леонардо да Винчи“ [17].

През 2007 г. на европейско равнище е приета **Интегрирана програма „Учене през целия живот“ (2007–2013)⁴** – европейска програма, която си поставя няколко **ключови цели:**

- да допринесе за развитието на европейската общност като общество,

⁴ Програма „Учене през целия живот“ е създадена с решение N 1720/2006/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 15 ноември 2006 г.

основано на знания, с устойчиво икономическо развитие, с повече и по-добри работни места и по-голяма социална кохезия;

- да формира екологична компетентност у европейските граждани и да осигури по-добра защита на околната среда за бъдещите поколения;
- да стимулира обмена на знания и образователното сътрудничество в рамките на Общността [по: 19].

По-конкретно като **специфични цели** на програмата се посочват:

- √ повишаване на качеството на ученето през целия живот, насърчаване на иновациите и европейското измерение в системите и практиките в съответната област;
- √ подпомагане създаването на Европейска област за учене през целия живот;
- √ повишаване на качеството, привлекателността и достъпа до възможностите за учене през целия живот;
- √ засилване приноса на ученето през целия живот към социалната интеграция, активното гражданство, диалога между културите, равенството между половете и професионалната и личностната реализация;
- √ насърчаване на креативността, конкурентността, възможностите за реализация на пазара на труда и повишаване на предприемаческия дух;
- √ увеличаване на участието в дейности за учене през целия живот на хора от всички възрасти, включтелно и на тези със специфични образователни потребности и на групи в неравностойно положение;
- √ подпомагане на езиковото обучение и лингвистичното разнообразие;
- √ подпомагане разработването на продукти, базирани на съвременните информационни и комуникационни технологии;
- √ засилване ролята на ученето през целия живот в създаването на усещане за европейско гражданство, базирано върху зачитането на човешките права и демокрацията, насърчаване на толерантността и уважението към останалите народи и култури;
- √ подпомагане на сътрудничеството в областта на осигуряване на качество във всички сектори на професионалното образование и обучение;
- √ насърчаване използването на резултатите, иновативните продукти по най-добрия начин и обмен на добри практики с цел повишаване на качеството на образованието и обучението [по: 19].

Постигането на тези цели е възможно чрез развитие на дейности за учене през целия живот, които насочват образователния фокус към учащия.

Програмата е насочена към подпомагане на модернизиранието и адапти-

рането на образованието в страните-членки на Европейския съюз съобразно целите на Лисабонската стратегия и запазването на културната и езиковата идентичност.

Една от секторните програми в Програмата за учене през целия живот, насочена по-конкретно към образованието и обучението на възрастните, е програмата Грюндвиг.

Програма „Грюндвиг“ осигурява възможности за развитие на образованието на възрастни на европейско равнище. Тя подпомага инициативи като индивидуално участие на конференции, курсове и други образователни дейности зад граница, с цел подпомагане развитието на кадрите, работещи в сферата на образованието на възрастни.

„Грюндвиг“ е подпрограма на програмата „Учение през целия живот“, която цели да повиши качеството на образованието за възрастни в най-широк смисъл, да засили европейските измерения на този тип образование и да предостави повече възможности за обучение на гражданите на Европа.

В основата на програмата стоят следните идеи:

- Образованието на възрастни в Европа може да се реализира все по-успешно, ако се развива професионалната компетентност и съзнанието за европейска принадлежност у хората, работещи в тази сфера – учители, обучители (преподаватели), администратори и мениджъри.
- Участниците в различните учебни дейности трябва да получат нови знания, умения и опит, подпомагащи тяхното кариерно развитие и професионална дейност.
- Участниците трябва да имат възможност да осмислят собствения им опит в европейска перспектива; чрез сравняване с други системи и практики те по-лесно ще разберат значимостта на собствената си работа в по-широк политически и образователен контекст [39, с. 7].

Програмата е насочена към популяризиране на нововъведенията, произхождащи от предизвикателствата пред ученето през целия живот, повишаване на качеството на образованието за възрастни, както и улесняване на достъпа до него в страните, които участват в инициативата.

Обобщено основните цели на Грюндвиг са:

- Да отговори на предизвикателствата, които застаряването на населението в Европа поставя пред образованието.
- Да предостави на възрастните учащи се възможности за повишаване на техните знания и компетенции.

Те се реализират чрез следните **оперативни цели**:

- ✓ подобряване на качеството и достъпа до мобилност на учащи се и на лица, заети в сферата на образованието за възрастни;
- ✓ насърчаване на сътрудничеството на европейско ниво в областта на образованието за възрастни и по-специално между организации, предлагащи образование за възрастни;

- √ подпомагане на хора от уязвими социални групи, поставени в маргинализиран социален контекст, по-конкретно възрастни хора и лица без основни квалификации, отпаднали от образователната система, като им предостави алтернативни възможности за достъп до образование за възрастни;
- √ улесняване създаването на иновативни практики в образованието на възрастни и техния трансфер, включително от една участваща страна към други;
- √ насърчаване разработването на иновативни услуги, методики и практики за учене през целия живот със съдържание, базирано на информационните и комуникационни технологии;
- √ подобряване на педагогическите подходи и управлението на организации за образование на възрастни [по: 16].

В осъществяването на представените програми активно участие взимат множество организации, работещи в сферата на образованието и обучението на възрастните на европейско ниво. Сред тях значима роля имат:

Европейска фондация за обучение (European Training Foundation) – изпълнява ролята на международен експертен център, като подпомага страните от Европейския съюз да преустроят своите системи за професионално обучение и квалификация чрез използване на програмите на Европейския съюз [36].

Европейски център за развитие на професионалното образование и обучение (European center for the development of vocational training – CEDEFOP) – създаден като специализирана и децентрализирана агенция, центърът предоставя информация и анализи относно системите, политиката, теорията и практиката на професионалното образование и обучение; има съществен принос в разгръщане и координация на научноизследователската работа [33].

Европейска асоциация за образование на възрастни (European association for education of adults – EAEA) – осигурява информация и услуги в областта на ученето през целия живот и подпомага разработването на проекти, публикуването на информационни материали и провеждането на обучения [31].

Европейска университетска мрежа за продължаващо образование (European universities continuing education network – EUCEN) – подпомага развитието на дейности за учене през целия живот на университетско ниво; разпространява иновативни практики в областта на висшето образование в европейските страни, като подпомага сътрудничеството между европейските университети [38].

Сътрудничеството на Европейската комисия, европейските организации в областта на образованието на възрастните и националните правителствени

и неправителствени структури в тази област се реализира и чрез изграждане на **мрежи за сътрудничество, мобилност и обмен** и бази данни за **ресурсно и информационно обслужване**. Сред тях значимо влияние имат:

- √ Европейска мрежа за учене на възрастните (European service network for adult learning) [35];
- √ Обща Европейска рамка относно езиците и свързаните с това въпроси (Common European framework of Reference for languages and related issues) [26];
- √ Партньорска база данни за европейски проекти (Partner finding database for European projects) [42];
- √ Учебна база данни по програмите Коменски и Грюдвиг [25];
- √ Грюдвиг виртуална общност [40] и др.

Други значими европейски инициативи, развили се през последните 20 години, са:

- **Общоевропейска мрежа за събиране и разпространение на информация за развитието на системите за професионално образование и обучение в Европейския съюз (Refernet)**

Създадена през 2002 г. тя представлява информационна база данни, електронна платформа за обмен на опит и сравняване и съизмерване на развитието на системите за професионалното образование и обучение в Европа.

Координатор на мрежата на европейско равнище е CEDEFOP. На своята интернет страница в частта „Европейска зона за образование е представена електронна база данни, която съдържа докладите на всяка страна-членка на Европейския съюз, статии и библиографски справочници [44].

- **Европейска система за трансфер на кредити в професионалното образование и обучение (ECVET)**

ECVET е система, която работи на европейско ниво и си взаимодейства с националните системи за натрупване и трансфер на кредити. Тя позволява да се удостоверят и определят учебните постижения (учебните резултати) на отделния човек, който участва в обучение, водещо до получаване на квалификация, диплома за професионално образование или сертификат. Позволява също така документирането и валидирането на постигнатите учебни резултати извън страната както в системата на формалното професионално образование, така и в неформалното образование и обучение. Центрирана е върху отделния учащ, базира се на валидирането и натрупването на неговите учебни резултати — знания, умения и компетенции, необходими за получаване на квалификация [34].

Нейната основна цел е подобряване на качеството на професионалното образование и обучение в Европа, популяризиране на европейските системи за професионално обучение, иновации и добри практики и развитие на ученето през целия живот, насочено към предотвратяване на социалното изключване [28].

- **Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот (EQF)**

Европейската квалификационна рамка е обща рамка, която обвързва системите за квалификация на страните от Европейския съюз. Работи като средство, чрез което придобитите от хората квалификации ще бъдат разпознати и признати в различните европейски страни. Дава „възможност квалификационните рамки и системи на национално и секторно равнище да се обвържат една с друга и така да се улесни трансферът и признаването на квалификациите на гражданите“ [10, с. 3].

Нейните две основни цели са: да повиши мобилността на гражданите и да подпомага ученето през целия живот. Състои се от три основни елемента:

- √ осем степени за определяне на резултатите от ученето;
- √ средства и инструменти – Европейска система за трансфер и натрупване на кредити за учене през целия живот, Европейска рамка за прозрачност на квалификациите (Европас) и база данни Плотеус за възможностите за учене в Европа;
- √ общи принципи и процедури, осигуряващи насоки за сътрудничество между заинтересованите страни на различни равнища, с цел осигуряване на качествено образование и валидиране на знания, умения и компетенции [по: 37, 3–4].

- **Европейска рамка за прозрачност на квалификациите (EUROPASS)**

Europass е европейска инициатива за изграждане на рамка за прозрачност на квалификациите и компетенциите, които европейският гражданин трябва да развива чрез различни форми на образование, обучение и заетост [30]. Създадена е през 2004 г. и включва пет документа, които позволяват описание на уменията и квалификациите на всеки човек, придобити в страна от Европейския съюз – автобиография, езиков паспорт, приложение към сертификат, приложение към диплома и Европас мобилност.

- **Европейска информационна мрежа (Euroguidance)**

Това е мрежа от информационни центрове в цяла Европа. Функциите на мрежата са да популяризира европейските измерения в професионалното ориентиране и кариерното консултиране; да подпомага международната мобилност в областта на образованието; да предоставя информация за наличните методи и практики в професионалното ориентиране и кариерното консултиране [29].

- **Европейски портал за обучение (Ploteus)** – портал за възможностите за обучение в европейските страни

Съдържа информация за база данни за университети и институти за висше образование, училища, курсове за професионално ориентиране и

обучение на възрастни, информация за образователните системи на различните европейски страни и възможностите за мобилност чрез програмите за обмен [15].

- **Европейски портал за заетост (Eures)** – съдържа информация за работни места и възможности за учене в Европа [7].

ПРОЕКЦИИ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИНИЦИАТИВИ НА НАЦИОНАЛНО НИВО

У нас на национално равнище ученето през целия живот се разглежда като един от най-важните фактори за развитие и усъвършенстване на професионалната реализация и насърчаване активното участие на гражданите в икономическия живот, за намаляване на неравенството и предотвратяване на маргинализацията на големи групи от хора. То е необходима предпоставка за свободното движение на работната сила и ръководен принцип за по-нататъшното развитие на образователната система в България, която „трябва да бъде осигурена в достатъчна степен с ресурси и оборудване и да се намерят нови подходи към политиката в областта на образованието и обучението в рамките на концепцията за учене през целия живот“ [по: 20, с. 2].

С цел координиране на работата по изпълнение на европейските изисквания за развитие и приложение на концепцията „учене през целия живот“ у нас през 1999 г. с подкрепата на Европейската Фондация за обучение се създава Национален ресурсен център за професионално ориентиране. През същата година със споразумение между Министерството на образованието и науката и Министерството на труда и социалната политика е създаден **Центърът за развитие на човешките ресурси**, който обединява Българската национална обсерватория⁵, Национална агенция „Леонардо да Винчи“ и Националният ресурсен център за професионално ориентиране [23]. Дейността му е свързана с обучение и професионално ориентиране и управление на образователни програми и проекти. Той подпомага активно и двете министерства в областта на развитието на човешките ресурси.

Центърът е национален и е държавна организация, която се субсидира от бюджета на държавата. Той е координиращ орган по програма „Учение през целия живот“ на Европейския съюз и осъществява дейностите по информиране и консултиране, свързани с работата на **Еврогайдънс център България**⁶ в сферата на професионалното ориентиране.

⁵ През 1997 г. с подкрепата на Европейската Фондация за обучение е основана Българската национална обсерватория.

⁶ Euroguidance – България – информационен център към Европейската информационна мрежа (Euroguidance).

Целта на Еврогайдънс център е популяризиране на възможностите на европейско ниво (в европейските страни) за професионалното ориентиране и кариерно консултиране чрез предоставяне на информация, с която да се улесни международната мобилност в сферата на образованието и обучението и обмена на личните методи и практики в областта на кариерното ориентиране в Европа [по: 6].

Една от водещите дейности на Еврогайдънс център в България е поддържане на европейският образователен портал Плотеус (Ploteus) – портал за възможностите за учене в Европа (Portal on Learning Opportunities throughout the European Space) на всички образователни нива.

Еврогайдънс България осигурява и достъп до национални бази данни, разпространява модели на добри европейски практики в областта на професионалното ориентиране и кариерното консултиране, предоставя информация на европейските партньори за развитието на кариерното консултиране и професионалното ориентиране в България [пак там].

Към Центъра за развитие на човешките ресурси е изграден и функционира и **Национален Европас център**, който реализира политиката на Европейския съюз, представена чрез целите на Лисабонската стратегия за превръщането на Европа в общество на знанието и компетентностите, т.е. превръщане на концепцията за „учене през целия живот“ в реалност.

Сред дейностите на Центъра за развитие на човешките ресурси е администрирането и координирането на програма „Учебни визити“⁷, която насърчава и подкрепя сътрудничеството на общеевропейско ниво в контекста на ученето през целия живот. Чрез тази програма специалисти в областта на общото и професионалното образование и образованието на възрастни могат да участват в учебни визити в страните от Европейския съюз, с цел запознаване със спецификата на работа в съответна организация и/или институция, обмен на опит и създаване на работни контакти. Целеви групи на програмата са специалисти в областта на образованието като: представители на местна, регионална и/или национална власт; директори на образователни институции; директори на центрове по ориентиране, валидиране и акредитиране; ръководители на департаменти и ръководители на методически обединения; обучители на учители; представители на неправителствени организации в областта на образованието и обучението; представители на секторите за образователни услуги, бюрата по труда, центрoвете за професионално ориентиране – консултанти, преподаватели; ръководители „Човешки ресурси“ към фирмени организации; представители на работодателски организации; представители на синдикати; изследователи и научни работници.

⁷ Програма „Учебни визити“ е част от хоризонталната програма на Програма „Учение през целия живот“, чрез която се реализира дейност „Политически развития и иновации“ [18].

Центърът за развитие на човешките ресурси, посредством Българската национална обсерватория (БНО), е партньор в Мрежата за обмен на експертизи в областта на Професионалното образование и обучение Refernet към Европейската агенция за професионално развитие CEDEFOP. Той си сътрудничи с националните институции и организации в областта на човешките ресурси и създава възможности за взаимодействието им с чуждестранни организации и институции.

У нас през 2005–2006 г. в рамките на проект, финансиран от Европейската комисия, със съвместното участие на нашата страна (представявана от Националната асоциация по автомобилизъм) и Франция (представявана от Министерството на националното образование, висшето образование и проучванията), са проведени две **изследвания върху внедряването на Европейската система за трансфер на кредити (ECVET CONNEXION и ECVET REFLECTOR)** – в професионалното образование и обучение. Основният фокус при първото изследване е насочен към първоначалното професионално образование, а при второто – към сертифицирането. В изследователската работа са взели участие представители на национални и регионални организации, браншови организации, доставчици на образователни услуги, представители на изследователски звена в областта на образованието.

Значимостта на направените проучвания е в анализа на системите за първоначално професионално образование в Европа, от гледна точка на тяхната организация, действащи учебни програми, характер на обучението, реализация на учащите и др. Това позволява на изследователите да преценят възможностите за въвеждане на Европейската система за трансфер на кредити, да диагностицират трудностите, както и да очертаят условията, благоприятстващи нейното развитие и влиянието ѝ върху действащите национални системи за професионално образование и обучение, и по-конкретно върху работата на сертифициращите органи.

От научна гледна точка интерес представлява изследователският подход, при който системите за първоначално професионално образование не се разглеждат като хомогенно цяло или като национално специфични. Авторите се опитват да диференцират 4 подсистеми на професионалното образование, във всяка една от които условията за въвеждане на системата за трансфер на кредити се реализират по различен начин.

Подсистемите на професионалното образование са следните:

1. **„Насочване към знания“** – подсистема, при която обучението се възприема като период, предшестваш активния професионален живот. По време на обучението се придобиват знания, умения и компетентности, които ще бъдат използвани на по-късен етап, когато се започне професионална дейност. Може да се прояви конфронтиране/несъответствие между подготовката на учащия, от една страна,

и действителната професионална ситуация и условия на работното място и професионалните задачи, от друга. Започването на работа на учащия е отложено във времето.

2. **„Заетост“** – подсистема, при която обучението се съсредоточава около професията. Налице е тясна връзка на обучението с конкретните професионални задачи, които работещият трябва да изпълнява. Учащият трябва да е в състояние да започне работа след завършване на образованието.
3. **„Приспособяване“** – подсистема, при която обучението е съсредоточено около адаптирането към професията. Адаптацията се осъществява по време на първата заетост. Заетостта на учащия е потенциална.
4. **„Списък на компетентностите (пакет от компетентности)“** – подсистема, при която обучението е насочено към придобиване постепенно и по индивидуален начин на знания, умения и компетентности. Учащият изучава независими модули, свързани с изискванията на работната длъжност или работното място, които могат да бъдат обединявани или свързвани. Всеки учащ начертава своята образователна пътека, като начин за последователно натрупване на знания, умения и компетентности. Обучението може да бъде съпътствано със заетост, както и заетостта с обучение. По този начин всеки човек „изработва“ индивидуален „гъвкав“ списък с компетентности [8, с. 11].

Всяка от представените подсистеми е анализирана от авторите на изследването от гледна точка на условията за въвеждане на системата за трансфер на кредити:

- ✓ интегриране на техническите спецификации;
- ✓ гъвкавост на „учебните пътеки“;
- ✓ автономност на учебните центрове;
- ✓ проницаемост – отвореност, мобилност, доверие между партньорите [пак там, с. 9].

На базата на диагностиката и анализа е очертано влиянието на всяко от условията в различните подсистеми, възможностите за сътрудничество и взаимодействие между подсистемите, така че да се улесни действието на системата за трансфер на кредити.

Изхождайки от идеята, че Европейската система за трансфер на кредити се отнася до формалното и неформалното образование и обучение и информалното учене, можем да отбележим следните критични точки по отношение въвеждането на този европейски инструмент у нас:

1. Направените изследвания не обхващат продължаващото професионално образование, не се взима предвид неформалното образование и обу-

чение и информалното учене, както и възможностите за валидиране на знания и умения, придобити по неформален и информален път.

2. До момента системата за трансфер на кредити е формално приета от компетентните органи (Министерство на образованието и науката, регионални звена на министерството), но на практика не се прилага в образователния процес и при сертифицирането на образователните резултати.

3. Необходимо е да се въведе модулно обучение с цел насърчаване на образователната мобилност.

4. Работата по индивидуализиране на „образователната пътека“ на всеки учащ трябва да бъде в контекста на придобиване на квалификации, които са признати на европейско равнище; това предполага образователната система на национално ниво да отчита и използва съществуващите европейски инструменти – Европейска рамка за прозрачност на квалификациите (EUROPASS), Европейска квалификационна рамка (EQF).

5. Трансферът на кредити ще бъде улеснен след приемането на Национална квалификационна рамка, синхронизирана с Европейската квалификационна рамка. В момента в нашата страна се работи по изграждането на такава квалификационна рамка.

В заключение, можем да кажем, че представените европейски инициативи в сферата на образованието и обучението на възрастните имат преки проекции на национално равнище. Те подпомагат развитието на образованието на възрастни в България като самостоятелна част от образователната система, насочена към създаване на условия за разширяване на образователните услуги за възрастни и повишаване на качеството на предлаганите образователни услуги. Те насочват вниманието както на изследователите, така и на практиците към приоритетните направления в развитието на образованието на възрастни у нас – изграждане на цялостна система за образование на възрастни; подобряване на връзката между учебния процес и потребностите на пазара на труда, признаване/валидиране на знания и умения, придобити чрез неформално и информално учене, повишаване на качеството на образованието и обучението, развитие на научноизследователската и приложна дейност в образованието на възрастни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Божилова, В. Образованието на възрастни в България – съвременни европейски измерения. – В: 120 години специалност Педагогика – традиции и нови реалности. С., 2008.
2. Божилова, В. Правото на участие на студенти в програми за обмен и влиянието им върху качеството на тяхната академична подготовка. – В: Обучението по права на човека – инструмент за подобряване качеството на образованието в България. С., 2007.
3. Гюрова, В. Андрагогия – изкуството да обучаваме възрастните. С., 1998.
4. Делор, Ж. и др. Образованието – скритото съкровище. Доклад на Международната комисия за образование на XXI век пред ЮНЕСКО. С., 1997.

5. Десет години европейска стратегия по заетостта. Люксембург, 2008.
6. Еврогайдънс България. Център за развитие на човешките ресурси. – <http://euroguidance.hrdc.bg> – 21.11.2009.
7. Еурес – европейски портал за професионална мобилност. – <http://ec.europa.eu/eures/home.jsp?lang=bg&langChanged=true> – 21.11.2009.
8. Изследване върху внедряването на системата ECVET за ученици (фаза на тестове). Финален доклад. – http://referent.hrdc.bg/website_uploads/File/ecvetcosum_bg.pdf.
9. Катански, Ч. Основни положения за разработване на национална стратегия за учене през целия живот. – *Е-обр@зование*, 6, 2003.
10. Към Европейска квалификационна рамка за учене през целия живот. Комисия на Европейските общности, Брюксел, 2005.
11. Национална агенция за професионално образование и обучение. – <http://www.navet.government.bg/bg/AboutNAPOO> – 03.11.2009.
12. Обновената лисабонска стратегия 2008–2010 г. Обобщен доклад до Европейския съвет, 13 и 14 март, 2008.
13. Образование за всички. Научен доклад, МОН, национален институт по образование, 2002.
14. Петров, П., М. Атанасова. Образованието и обучението на възрастните. С., 2003.
15. Платеус – портал за възможностите за обучение в европейското пространство. – <http://ec.europa.eu/ploteus/home.jsp?language=bg/> – 21.11.2009.
16. Програма Грюндвиг. Център за развитие на човешките ресурси. – <http://www.hrdc.bg/plugins/content/content.php?content.46> – 03.11.2009.
17. Програма „Сократ“, Център за развитие на човешките ресурси. – <http://socrates.hrdc.bg> – 02.11.2009.
18. Програма „Учебни визити“. Център за развитие на човешките ресурси. – 21.11.2009.
19. Програма „Учение през целия живот“. Център за развитие на човешките ресурси. – <http://www.hrdc.bg/plugins/content/content.php?content.54> – 02.11.2009.
20. Програма за учене през целия живот и професионално образование и обучение, Министерство на труда и социалната политика, 2004.
21. Стивънсън, Л. Седем теории за човешката същност. С., 1994.
22. Тодорова, М. Проект „Образование на възрастни в ЮИЕ“ и неформалното образование в България. – www.socrates.hrdc.bg/...of.../2_Adult_Education_at_the_SEU_bg.pdf – 01.11.2009.
23. Център за развитие на човешките ресурси. – <http://www.hrdc.bg/page.php?24> – 03.11.2009.
24. Bologna declaration. – www.magna-charta.org/pdf/BOLOGNA_DECLARATION.pdf
25. Commenski – Grundtvig learning database. – <http://ec.europa.eu/education/trainingdatabase> – 03.11.2009.
26. Common European framework of Reference for languages and related issues. – http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/default_en.asp – 03.11.2009.
27. The Danish education and training system. – <http://ec.europa.eu/ploteus/resultdisplay.jsp?type=ES&language=bg&mode=&els=32&infs=11&lc=196&r=-1> – 21.11.2009.
28. ECVET – <http://www.ecvet.net> – 03.11.2009.
29. Euroguidance – <http://www.euroguidance.net> – 03.11.2009.
30. EUROPASS – <http://europass.cedefop.europa.eu/europass/preview.action> – 03.11.2009.
31. European association for education of adults. – <http://www.eaea.org> – 03.11.2009.
32. European Commission, COM (2004) 29 final/2.
33. European center for the development of vocational training. – <http://www.cedefop.europa.eu/default.asp> – 03.11.2009.
34. European credit system for VET (ECVET): Technical specifications. Report of the credit transfer technical working group, 1.3, Brussel, 28/06/2005, EAC/A3/MAR.

35. European service network adult learning. – <http://www.esnal.net> – 03.11.2009.
36. European training . – <http://www.etf.europa.eu> – 03.11.2009.
37. The European qualification framework for life long learning. Luxemburg, 2008.
38. European universities continuing education network. – <http://www.eucen.org> – 03.11.2009.
39. Grundtvig mobility – how to organize training courses for an international audience. A handbook for project management, National agency education for Europe at the Federal institute for vocational training and education, Bonn, 2008.
40. *Grundtvig virtual community*. – <http://grundtvig.euproject.net> – 03.11.2009.
41. *Memorandum on life long learning (2000)*. – http://www.socrates.um.edu.mt/forms/memorandum_grund.doc
42. Partner finding database for European projects. – <http://partbaseepro.se> – 03.11.2009.
43. Presidency conclusions. Barcelona European council – 15 –16 march 2002. – www.eng.unibo.it/.../BarcelonaEuropeanCouncilConclusion.pdf
44. REFERNET – http://www.cedefop.europa.eu/etv/Projects_Networks/Refernet/default.asp – 03.11.2009.
45. The Slovak education and training system. – <http://ec.europa.eu/ploteus/resultdisplay.jsp?type=ES&language=bg&mode=&els=32&infs=11&lc=196&r=-1> – 21.11.2009.

Постъпила януари 2010 г.